

ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

Помогайбо В.М.

доцент Полтавського національного
педагогічного університету

Не пропонуйте дітям готові формули, бо формули – пусте. Збагатіть їх образами та картинами, які показують зв'язки. Не обтяжуйте дітей мертвим тягарем фактів. Навчіть їх прийомам та способам, які допоможуть їм досягти.

А. де Сент-Екзюпері [1]

Традиційна, або класична парадигма освіти, яка сформувалася на початку XIX століття, сьогодні практично вичерпала себе і не відповідає потребам сучасного суспільства. Майже всі дослідники освіти констатують стан класичної парадигми освіти як кризовий, бо вона орієнтована переважно на репродуктивне знання, яке, до того ж, розмежоване на окремі дисципліни. Така освіта формує у свідомості учня відносно автономні, замкнуті системи інформації, які потім шаблонно використовуються у різних видах діяльності. Крім того, за швидкого зростання обсягу наукової інформації значна частка знання людини перетворюється на мертвий багаж, який не затребується у майбутній практичній діяльності. Класична модель освіти не забезпечує формування у людини механізмів адаптації до сучасних темпів мінливості світу, які продовжують наростати. Сучасне мінливе життя потребує наявності у людини не лінійного, а ймовірнісного мислення. [2].

Чинниками кризи традиційної освіти є не лише методологічні та методичні проблеми. Існуюча модель освіти не спроможна не те що зміцнити здоров'я учнів, а навіть зберегти його. Численні дослідження російських та

українських вчених протягом останніх 30 років показали, що в середньому 94% випускників шкіл на території колишнього Радянського Союзу обтяжені різноманітними захворюваннями, близько половини з яких – нервово-психічні відхилення. [3, 4]. Дослідження російського лікаря В. Базарного свідчать, що ці захворювання мають виразно «шкільний» характер. Він пише: «Виявлено, що в школі буквально все: і традиційна дидактика, і шкільна гігієна, і шкільна ергономіка, і методика навчання і тому подібне – все працює проти природи дитини, все орієнтоване на знищення вільного розвитку (особистості, цілісної свідомості, фізичного та психічного здоров'я)». І далі: «...замість технології формування вільної особистості та її головного потенціалу – цілісної вольової свідомості, хтось уміло і майстерно закладав у відтворення поколінь народу еталон особливого гатунку «напівлюдини» з глибоко розщепленою та відчуженою від реальної дійсності легко програмованою психікою, безвольної за своєю біологічною суттю, вкрай пасивної на соціальному рівні, але «нафаршированої» від вух до п'ят далекими від життя формальними знаннями». [3].

Населення пострадянської території складає приблизно 1/24 частину людства земної кулі, але тут утримується 1/3 світового фонду медичного персоналу та лікарняних ліжок [3]. Іншими словами, серед нас хворих у 8 разів більше, ніж у інших країнах, а кількість населення з року в рік невинно зменшується – ми вимираємо [5, 6].

Щоб подолати педагогічну кризу, українські та зарубіжні дослідники намагаються створити нові концепції освіти та нові принципи організації наукової інформації. Серед них чільне місце посідає один із небагатьох сучасних теоретиків української освіти К.Ж. Гуз, який у своїй монографії «Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу» вперше обґрунтував теоретичні засади формування змісту освіти за галузевим принципом та розробив методики викладання природознавчої освітньої галузі в загальноосвітніх школах. Тут також уперше подається апробована методична система створення та використання навчально-

методичних комплектів, відома в Україні як система освіти «Довкілля», а в Росії як «Логіка природи». Монографія є підсумком багаторічної плідної праці дослідника проблем сучасної освіти. [7].

Розв'язання гострих сучасних педагогічних проблем К.Ж. Гуз пов'язує з переходом освітніх систем від багатопредметного до галузевого формування змісту навчання, що цілком відповідає фізичним, психічним та розумовим властивостям школяра; від словесного засобу навчання, відстороненого від життя, до вивчення реальних об'єктів; від сидячо-слухаючого нудьгування до вільної взаємодії дитини з її довкіллям; від мертвого «вінегрету» законів, закономірностей та понять до цілісної картини навколишнього світу.

Автор переконливо обґрунтовує ідею, що в основі освіти повинно лежати формування у школярів цілісної природничо-наукової картини світу. Ця картина формується поступово в процесі шкільного навчання, а також протягом подальшого життя шляхом доповнень та уточнень. Така освіта сформує людину, яка усвідомлює єдність та взаємозв'язок усього суцього у світі, що підлягає єдиним законам природи. Громадянин, вихований таким чином, не буде завдавати шкоди довкіллю, бо розумітиме, що одночасно руйнує себе самого як органічну складову цього довкілля.

На жаль, у сучасній українській освіті поняття природничо-наукової картини світу та образу світу не фігурують. Навчання здійснюється на основі роз'єднаних природознавчих предметів, що унеможлиблює формування у людини цілісного образу світу. Така людина має споживацьке мислення, намагається якнайбільше отримати від природи та суспільства і обійти будь-які закони.

Для кожного фахівця, який має відношення до освіти та виховання, визначальними педагогічними поняттями мають бути освіта, цілісність знань, образ світу, моделі світу етносу, учня та вчителя, а також взаємозв'язки між ними. Сучасний учитель повинен чітко усвідомити синергетичний характер процесу формування цілісності знань про природу в свідомості учня, який полягає у неперервній інтеграції змісту трьох потоків інформації: 1) вивчення

реальних об'єктів оточуючого середовища та встановлення найбільш загальних взаємозв'язків між ними, 2) засвоєння знань про природу, накопичених людством та формування природничо-наукової картини світу, 3) створення цілісного образу природи у процесі практичного застосування одержаних знань. Такий підхід до навчання сприятиме також вирішенню сучасних екологічних проблем.

Образ світу не складається з образів окремих явищ та предметів, бо світ розвивається і функціонує як єдине ціле. Внаслідок цього результатом будь-якого пізнавального процесу є не заново створюваний образ світу, а попередній образ, але збагачений новим елементом. До того ж образ світу має формуватися при безпосередньому впливові світу – довкілля – на органи чуття дитини. Текст не замінить інформацію, що отримується від реальних об'єктів». Все це одержало переконливі підтвердження у процесі багаторічної широкомасштабної апробації пропонованої системи навчання.

Постала нагальна необхідність внесення суттєвих змін до чинного стандарту освітніх галузей «Людина і світ» та «Природознавство» з метою спрямування їх змісту на формування цілісності знань про природу. К.Ж. Гуз пропонує варіант таких змін, компоненти якого були успішно реалізовані у процесі апробації освітньої системи «Довкілля». Ця система здатна сформувати в учня життєстверджуючий образ природи, в основі якого лежать закономірності збереження природного та суспільного довкілля, а отже і самозбереження. Наявність в учня такого образу природи робить його здатним бачити об'єкти та явища навколишнього світу цілісно та екологічно вирішувати проблеми взаємодії з довкіллям.

К.Ж. Гуз у своїй монографії обґрунтував модель методичної системи цілісної природознавчої освіти в загальноосвітніх навчальних закладах і розкрив методичні основи викладання освітніх галузей «Людина і світ» та «Природознавство». Він також подав аналіз ієрархічних рівнів формування цілісності знань про природу (Державний стандарт, навчальний предмет, навчальний матеріал, навчальна діяльність, результати навчання), втілених в

цих методичних основах, та науково-методичного супроводу впровадження даної методичної системи у практику школи та післядипломної освіти вчителів. Учений переконаний, що «найактуальніше на сьогодні завдання шкільної методики – відбір змісту освіти, що враховував би нові соціальні потреби суспільства й цілі, які воно ставить перед вивченням того чи іншого предмета. Особливого значення тут набуває проблема цілісності змісту. ... Досягти цілісності змісту можна лише при системному підході до його конструювання, – прагнення здобути очікувані результати за рахунок локальних змін не приводять до цілісності змісту освіти».

Учений наголошує, що результативність пропонованої системи освіти буде залежати від реалізації її лише через особистісно орієнтоване навчання, яке базується на визнанні унікальної сутності кожного учня та індивідуальності його навчальної траєкторії.

Навчально-методичні комплекти, призначені для формування в учнів цілісності знань про природу протягом усього навчання в школі, повинні включати навчальні програми, підручники та посібники для учнів, методичні посібники для вчителів. Пропонована система шкільної освіти створювалася та апробувалася протягом 10 років саме за таким принципом.

Система освіти «Довкілля», про яку ведеться мова в монографії К.Ж. Гуза «Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу», у 2000 р. була експериментально перевірена спеціальною комісією Міністерства освіти і науки України та допущена для впровадження в загальноосвітніх навчальних закладах України. У висновках цієї комісії відзначено, що метою системи освіти «Довкілля» є формування цілісної свідомості людини, яка здатна брати на себе відповідальність за своє майбутнє та майбутнє довілля, створення умов для природовідповідного розвитку свідомості учня, перетворення його дитячого мислення на цілісну свідомість особистості. Тут також підкреслено, що пропонована система освіти особистісно орієнтована і передбачає інтеграцію та систематизацію знань про природу на основі її загальних і специфічних законів. [8].

Насамкінець вважаємо за необхідне підкреслити, що подібної завершеної, науково обґрунтованої та всебічно апробованої протягом багатьох років освітньої системи поки що не має ні одна країна світу. Можна без перебільшення сказати, що освітня система «Довкілля» є парадигмою освіти третього тисячоліття та національним надбанням України.

На превеликий жаль, освітня система «Довкілля» досить повільно впроваджується в життя, і однією з головних причин цього є те, що в нашій країні все ще не розроблені теоретичні основи формування змісту освіти, а на конкурс приймаються підручники без концептуального обґрунтування та без апробації. До того ж, хоча в державному стандарті освіти освітні галузі фігурують, а в програми та підручники не втілюються.

Посилання

1. Сент-Екзюпери А., де. Цитадель / Пер. с франц. – М.: АСТ, 2006. – 558 с.
2. Філософські абрисы сучасної освіти: Монографія / За заг. ред. І. Предборської. – Суми: Університетська книга, 2006. – С. 7-29.
3. Базарный В. Главная опасность для цивилизации // Народное образование. – 1998. – № 9-10. – С. 157–165.
4. Оржеховська В.М. Сучасні соціальні орієнтири здоров'яхберігаючого навчання і виховання // Постметодика. – 2008. – № 2. – С. 11-15.
5. 1998. Україна. Людський розвиток. Звіт. – К.: ПРООН, 1999. – 94 с.
6. Ткачук М. 35 мільйонів українців у 2050 році – це незворотна цифра. – Будьмо здорові. – 2006. – № 10. – С. 6-8.
7. Гуз К.Ж. Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу. – Полтава: Довкілля-К, 2004. – 472 с.
8. Про підведення підсумків експерименту з апробації освітньої програми «Довкілля»: Наказ Міністерства освіти і науки України. 13.11.2000; №529 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки. – 2001. – Січень. – С. 8-17.

У статті подано аналіз нової моделі цілісної неперервної природознавчої освіти для 12-річної школи, розробленої К.Ж. Гузом. Ця модель теоретично обґрунтована, експериментально апробована та рекомендована Міністерством освіти та науки України.

Запропонована освітня модель забезпечена ґрунтовною методичною системою та навчально-методичним супроводом, який містить навчальні програми, підручники, посібники для учнів та вчителів до освітніх галузей «Людина і світ» та «Природознавство». Така модель є новою парадигмою шкільної природознавчої освіти. Вона вичерпно розкриває зміст і структуру таких понять як «цілісність знань про природу», «образ світу», «образ природи», «природничо-наукова картина світу», «онтодидактичний стрижень освітньої галузі», «ядро природничо-наукових знань». У ній узагальнено педагогічні умови формування цілісності знань про природу, визначено критерії, показники, рівні сформованості в учнів цілісності знань про природу. Розроблено педагогічні засади навчання учителів початкової школи та учителів предметів природничого циклу у післядипломній освіті, підготовки їх до інтегрованого викладання предметів освітньої галузі.

Ключові слова: цілісність знань учнів про природу, образ світу, образ природи, концепція цілісної природничо-наукової освіти, методична система формування цілісності знань про природу, ядро природничо-наукових знань, система навчальних комплектів до освітньої галузі, загальноосвітня школа.

В статье подан анализ новой модели целостного непрерывного естественнонаучного образования для 12-летней школы, разработанной К.Ж. Гузом. Эта модель теоретически обоснована, экспериментально апробирована и рекомендована Министерством образования и науки Украины

Предлагаемая образовательная модель обеспечена обстоятельной методической системой и учебно-методическим сопровождением, которое содержит учебные программы, учебники, пособия для учеников и учителей к обра-

зовательным отраслям «Человек и мир» и «Природоведение». Эта модель является новой парадигмой школьного естественнонаучного образования. Она исчерпывающе раскрывает содержание и структуру таких понятий как «целостность знаний о природе», «образ мира», «образ природы», «естественнонаучная картина мира», «онтодидактический стержень образовательной отрасли», «ядро естественнонаучных знаний». В ней обобщены педагогические условия формирования целостности знаний о природе, определены критерии, показатели, уровни сформированности у учеников целостности знаний о природе, разработаны педагогические принципы подготовки учителей начальной школы и учителей предметов естественного цикла в последипломном образовании, подготовки их к интегрированному преподаванию предметов образовательной отрасли.

The approaches to new model of integral continuous science education in 12-years schools by K.J. Guz are analyzed in the article. This model is grounded in theory, approved in experiments and recommended by Department of education and science of Ukraine.

The offered educational model is provided with the detailed methodical system and learning accompaniment, which contains curriculum, text-books, training appliances to educational spheres “Man and World” and “Natural history” used by pupils and teachers. This model is a new paradigm of school science education. It exposes exhaustively the maintenance and structure of such concepts as “Integrity nature knowledge”, “World appearance”, “Nature appearance”, “Science picture of the World”, “Ontodidactical basis of educational sphere”, “Main part of science knowledge”.

Pedagogical conditions of integral knowledge about nature forming are generalized, criteria, indexes, levels of pupil’s science knowledge integrity are stated. Pedagogical training principles of primary school teachers and science teacher at postgraduate education for integral teaching of learning subjects are developed.

